

Т. П. Потапенко

АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ГАЛУЗІ ЧЕРКАСЬКОГО РЕГІОНУ ЗА СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті розглянуто особливості економічного розвитку сільськогосподарської галузі, зокрема сільськогосподарських підприємств та господарств населення Черкаського регіону у розрізі галузей рослинництва та тваринництва. Проаналізовано особливості економічного розвитку сільськогосподарської галузі регіону за такими основними напрямками як: земельно-ресурсна, техніко-технологічна та кадрово-виробнича складові.

Визначено, що Черкаський регіон має перспективи для економічного розвитку сільського господарства завдяки високій якості ґрунтів, значним площам оброблюваних земель та сприятливим кліматичним умовам. Було виявлено, що у вирощуванні сільськогосподарських культур за категоріями господарств майже чверть продукції вирощується сільськими домогосподарствами, що характеризує господарства населення регіону як важливих учасників сільськогосподарського сектору економіки. Встановлено, що тваринництво є менш поширеним серед господарств населення, які не мають необхідного технічного, фінансового та інформаційного забезпечення.

Ключові слова: підприємство; господарства населення; економічний розвиток; сільське господарство; регіон.

Актуальність проблеми (постановка проблеми). Забезпечення економічно раціонального використання потенціалу сільського господарства регіону в умовах мінливості вітчизняного соціально-економічного середовища вимагає ґрунтовного дослідження усіх складових потенціалу та їх реалізації на рівні підприємств та сільських домогосподарств. Залежно від галузі сільського господарства (рослинництво або тваринництво) існує відмінність у залучених ресурсах та можливості їх використання. До того ж, залежно від суб'єкта господарювання очікуваний результат сільськогосподарської діяльності буде відрізнятися: якщо для підприємця головною метою є одержання прибутку, то для селянина – забезпечення власного фінансового та матеріального (продовольчого) добробуту. Потребують вирішення та урегулювання ряд питань, зокрема стосовно компонентів аналізу рівня економічного розвитку сільськогосподарської галузі регіону, факторів впливу на цей розвиток, що й актуалізує обрану тему.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Питання економічного розвитку сільськогосподарської галузі є об'єктом дослідження багатьох науковців. Зокрема, особливості сільськогосподарського виробництва розглядаються у працях таких дослідників, як: Л. М. Березіна, С. М. Іщук. При проведенні цього дослідження важливим є використання статистичних даних, які максимально об'єктивно характеризують поточний стан. Однак, незважаючи на наукову розробленість обраної теми, потребують подальшого напрацювання моменти, пов'язані з дослідженням існуючих тенденцій економічного розвитку сільськогосподарської галузі регіону за окремими суб'єктами господарювання, які використовують різні підходи, стимули та технології у своїй діяльності.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження особливостей економічного розвитку сільськогосподарської галузі, зокрема сільськогосподарських підприємств та господарств населення Черкаського регіону у розрізі галузей рослинництва та тваринництва за такими основними напрямками, як: земельно-ресурсна, техніко-технологічна та кадрово-виробнича складові.

Викладення основного матеріалу дослідження. Земля є невід'ємним елементом сільськогосподарської діяльності, оскільки, зважаючи на специфіку галузі, виступає у ролі основного засобу виробництва. При цьому, значення землі у забезпеченні розвитку рослинництва та тваринництва відрізняється. Якщо продуктивність тваринництва забезпечується завдяки ефективному землекористуванню, то галузь рослинництва буде розвиватися при підвищенні якості землі та ефективності її використання у процесі господарювання [1, с. 23]. Проведено дослідження особливостей використання земельного потенціалу сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення Черкаського регіону у розрізі галузей рослинництва та тваринництва.

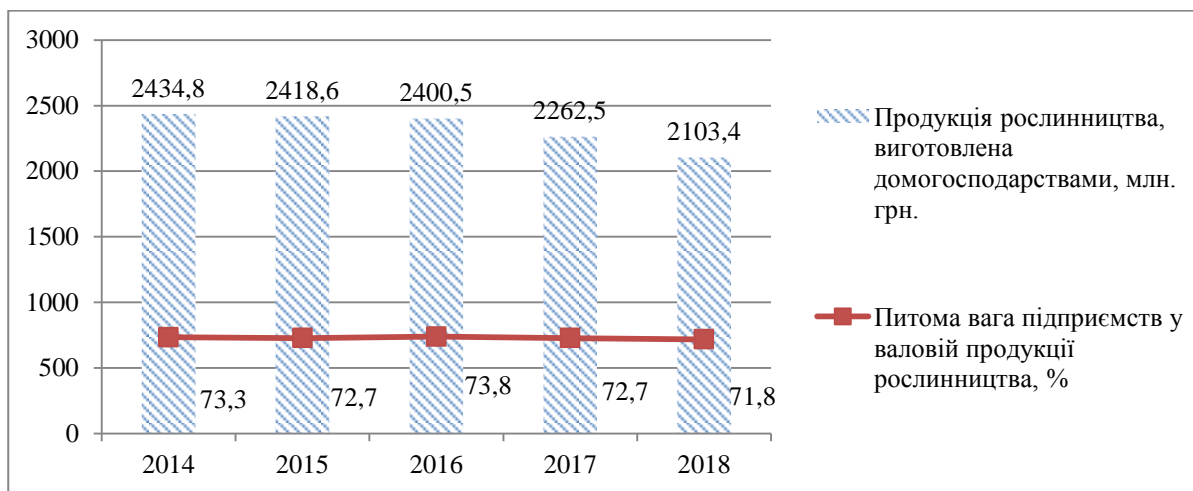
Основними землекористувачами Черкаської області у галузі рослинництва є юридичні особи, які здійснюють обробіток близько 80 % посівних площ області, або 938,8 тис. га – це майже 100 % доступної для використання підприємствами ріллі (939,8 тис. га) [2]. У користуванні фермерських господарств, які за чисельністю переважають (понад 60 % загальної кількості господарюючих юридичних осіб), перебуває близько 16 % сільськогосподарських посівних площ області [2; 3; 4].

Разом з тим, на фоні зменшення посівних площ сільськогосподарських підприємств спостерігається щорічне збільшення площ у користуванні господарств населення (на 8,09 % за 2014–2018 рр.). Основними причинами скорочення посівних площ сільськогосподарських земель у користуванні підприємств є використання ріллі як кормових або непродуктивних угідь, скорочення вмісту гумусу в ґрунтах та відсутність заходів з відновлення родючості земель, що пов'язано з відсутністю фінансової зацікавленості з боку орендарів.

За даними 2018 р., майже 42 % сільськогосподарських земель у користуванні господарств населення є орендованими, 61,7 % земель, серед яких площа окремих ділянок перевищує 1 га, обробляється 13,5 % домогосподарств.

Для Черкаської області характерними є менші площі земельних паїв у користуванні населенням (0,86 га) порівняно з середнім значенням по Україні (1,23 га). Це пов'язано з якістю ґрунтів та, відповідно, їх високою вартістю (43 % земель домогосподарств Черкаського регіону визнано якісними, в той час як по Україні – 24,9 %) [5]. Тобто переважна частина сільських домогосподарств, яка обробляє п'яту частину земель у користуванні населення, займається сільськогосподарською діяльністю у некомерційних цілях, для задоволення особистих потреб.

Незважаючи на незначну частку земель у користуванні господарств населення, ними виготовляється близько 27 % продукції рослинництва у регіоні [6]. При цьому, обсяг продукції рослинництва, виготовленої сільськими домогосподарствами Черкаського регіону, має тенденцію до скорочення (рисунок 1).

Рисунок 1 – Динаміка валової продукції рослинництва та її частки за категоріями господарств Черкаського регіону за 2014–2018 рр.

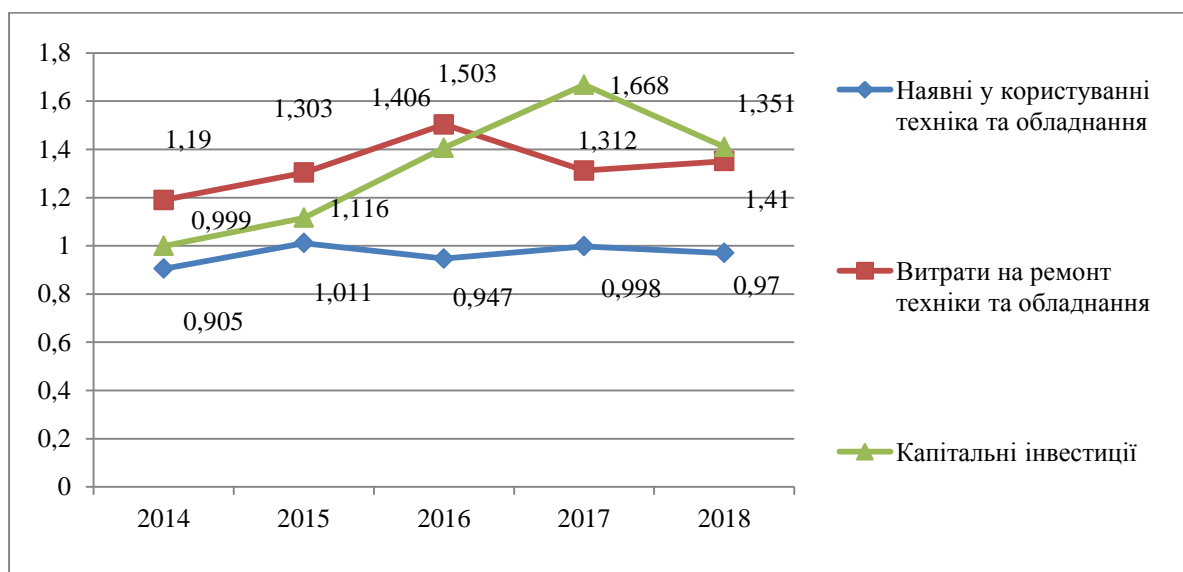
Джерело: побудовано автором за даними [6]

За 2018 р. господарствами населення вироблено продукції рослинництва на суму 2103,4 млн. грн. (за цінами 2010 р.), що на 13,6 % менше порівняно з 2014 р. При цьому, питома вага виготовленої сільськогосподарськими підприємствами продукції рослинництва у загальному обсязі цієї продукції у регіоні за аналізований період становить не менше 71,8 %. Для порівняння, у 2005 р. цей показник становив 62,8 % [6].

Відповідна динаміка виробничої структури продукції рослинництва на перевагу юридичних осіб спричинена переходом галузі до ринкових умов господарювання. Тобто господарства населення виготовляють продукції для забезпечення власних споживчих потреб та подальшої реалізації дедалі менше, а виробництво у галузі переходить на якісно новий етап (відбувається укрупнення господарств, зростає рівень конкуренції).

Одночасно з тим, зважаючи на низькомеханізований виробничий процес в особистих сільських домогосподарствах з високою часткою використання ручної праці, урожайність сільськогосподарських підприємств порівняно з домогосподарствами є вищою, особливо при вирощуванні цукрового буряка та картоплі (в середньому на 234,4 ц з 1 га) [7].

Саме матеріально-технічні ресурси, зокрема їх активна складова (машини та обладнання), суттєво впливають на масштаби та вектори розвитку сільськогосподарського виробництва та конкурентоспроможність і ефективність функціонування галузі. В умовах сьогодення, під впливом неузгодженості амортизаційної політики та потреб сільськогосподарських товаровиробників у відтворенні основних засобів, а також суттєвого спаду інвестиційної діяльності, рівень матеріально-технічного забезпечення залишається недостатнім. Так, серед сільськогосподарських підприємств Черкаської області простежується пряма залежність між зміною обсягу освоєних капітальних інвестицій та витратами на ремонт техніки й обладнання (рисунок 2).

Рисунок 2 – Динаміка індексу зростання показників технічного оснащення сільськогосподарських підприємств Черкаської області за 2014–2018 рр., %

Джерело: складено автором за даними [8]

Значення темпів щорічного зростання обсягу освоєних капітальних інвестицій у галузі (зокрема, 59,5 % інвестицій по області у 2018 р. спрямовано на модернізацію та оновлення транспортних засобів, машин та обладнання) у 2017 та 2018 рр. перевищує значення темпів зростання витрат на ремонт сільськогосподарської техніки та обладнання. Однак чисельність наявної у користуванні сільськогосподарських підприємств регіону техніки щорічно скорочується, що вказує на зменшення рівня технічної оснащеності виробництва.

Сільськогосподарськими підприємствами області у 2018 р. списано 1,4-2 % наявного обладнання, а закуплено лише 3,8-6,3 % [9]. Тому з метою збільшення майнового потенціалу сільськогосподарської галузі важливим є зниження темпів списання машинно-транспортного парку. Навпаки, варто забезпечувати відновлення та збереження чисельності наявного обладнання, зокрема, за допомогою проведення відновлювальних ремонтів разом із модернізацією сільськогосподарської техніки. У свою чергу, це дасть змогу низити її експлуатаційне вибуття та збільшити термін використання [10, с. 146].

За останні роки відбувається зниження рівня технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств області, про що свідчать дані таблиці 1.

У середньому на 1 тис. га посівних площ, що перебувають у користуванні юридичних осіб, припадає 50 одиниць техніки, що на 5 % менше порівняно з 2014 р. Основним чином, це відбулося під впливом зменшення кількості бурякозбиральних та кукурудозбиральних машин (на 48 % та 31 % відповідно), вантажних автомобілів (на 23,8 %) та борін (на 23,7 %). Збільшення навантаження на

одиницю устаткування спричиняє зростання тривалості збору урожаю і, як наслідок, підвищення рівня понесених втрат.

При цьому, лише 4,6 % домогосподарств Черкаського регіону мають техніку для здійснення сільськогосподарських робіт, що значно нижче середнього значення по Україні (19 % за результатами 2018 р). До того ж, це переважно техніка, яка використовується у галузі рослинництва: трактор (52,1 % зазначеної категорії домогосподарств), плуг (51 %), борона (38,7 %) [5]. Це пояснюється виробничою зорієнтованістю господарств населення, які забезпечують 23,2 % обсягу продукції рослинництва у регіоні [6].

Таблиця 1 – Динаміка основних показників технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств Черкаської області за 2014–2018 рр.

Показник	Рік					Темп приросту 2018/2014, %
	2014	2015	2016	2017	2018	
Технічне забезпечення посівних площ, шт./тис. га	52,56	53,63	50,83	51	49,94	-5
Фондовіддача у галузі рослинництва, тис. т/шт.	0,125	0,124	0,125	0,135	0,137	9,6
Технічне забезпечення тваринництва, шт./тис. голів, зокрема:						
м'ясне скотарство	1,48	1,75	1,89	1,94	1,98	33,78
молочне скотарство	23,49	24,46	24,41	25,27	25,78	9,75
птахівництво	0,006	0,007	0,006	0,005	0,005	-16,67
Фондовіддача у галузі тваринництва, тис. т/шт., зокрема:						
м'ясне скотарство	0,058	0,058	0,054	0,054	0,053	-8,62
молочне скотарство	0,11	0,119	0,128	0,13	0,31	181,82
птахівництво	2,316	1,836	2,312	2,421	2,453	5,92

Джерело: розраховано автором за даними [11]

У галузях м'ясного та молочного скотарства, навпаки, спостерігається зростання рівня технічного оснащення виробничого процесу. Незважаючи на підвищення рівня технічного забезпечення галузі м'ясного скотарства, сформована технічна база використовується неефективно, на що вказує зниження фондовіддачі на 8,62 % за аналізований період. Парадоксальним є зростання обсягу освоєних капітальних інвестицій у галузі (значна частина яких спрямовується на оновлення машин та обладнання) та перевищення частки закупленого обладнання над списаним при одночасному зниженні ефективності його використання (особливо у галузі свинарства, де обсяг виробленої свинини за 2014–2017 рр. скоротився майже на 5 %) [12]. Причиною цього є велика кількість зношеної техніки на підприємствах, серед якої нове та продуктивне обладнання через його недостатню частку у загальному обсязі не приносить очікуваного результату.

Характерною особливістю сільськогосподарського виробництва, зокрема тваринництва, є наявність у складі необоротних активів худоби та птиці. Показник поголів'я худоби, який характеризує розміри суб'єктів господарювання та динаміку їх розвитку, починаючи з 2014 р., щорічно скорочується серед власників як сільськогосподарських підприємств, так і господарств населення регіону. На сільськогосподарських підприємствах найбільше скорочення за аналізований період спостерігається за кількістю коней (на 38,1 % менше порівняно з 2014 р.) та свиней (на 32,24 % відповідно). У власності господарств населення за аналізований часовий період відбулося суттєве зменшення чисельності великої рогатої худоби, становлячи у 2018 р. 46 тис. голів, що на 42,46 % менше порівняно з 2014 р.

Причиною низької зацікавленості підприємців у здійсненні господарської діяльності у галузі тваринництва та, відповідно, суттєвого зменшення чисельності поголів'я худоби є значний обсяг фінансових та матеріальних затрат. Зокрема, частка витрат на корми та комбікорми у структурі витрат сільськогосподарських виробників у 2018 р. становила 35,38 %, що майже на 6 п.п. менше порівняно з 2014 р. За аналізований період ціна комбікорму по області підвищилася на 39-64 %, натомість у середньому по Україні зростання є значно суттєвішим і становить 118-147 % [13]. Ця

ситуація пояснює скорочення кількості сільськогосподарських тварин (зокрема корів) у підприємницькій власності та зростання інтересу до утримання птиці.

Основною причиною цієї негативної тенденції серед домогосподарств є погіршення демографічного становища у сільській місцевості та депопуляція сільського населення: переважна частина сільських мешканців Черкаської області складається з людей пенсійного віку (27,7 % за даними 2018 р.), яким фізично важко утримувати в особистому володінні худобу [14]. З другого боку, важка фізична праця, пов'язана з утриманням великої кількості сільськогосподарських тварин, дедалі менше приваблює селян працездатного віку. Троє з десяти сільських домогосподарств області не мають у власності жодного виду сільськогосподарських тварин [5].

У результаті зменшення поголів'я сільськогосподарських тварин відбувається і скорочення обсягу виготовленої продукції тваринництва. За обсягом виробництва м'яса всіх видів сільськогосподарськими підприємствами за 2018 р. спостерігається скорочення на 1,23 % порівняно з 2014 р., зокрема, за рахунок зменшення обсягу м'яса птиці на 1,94 %, яєць – 23,53 % та меду – 32 %. На фоні загальної тенденції до скорочення господарської активності у галузі тваринництва темпи відповідного скорочення серед домогосподарств є суттєво вищими порівняно з сільськогосподарськими підприємствами.

Основним чином ця тенденція спричинена низькими закупівельними цінами на м'ясо та молоко, що підвищує збитковість виробництва тваринницької продукції сільськими домогосподарствами; складною соціально-демографічною ситуацією у сільських місцевостях та нестачею високовартісних концентрованих кормів. Стійкість і конкурентоспроможність господарств населення забезпечується за рахунок їх меншої залежності від зростання цін на енергоносії та інші матеріальні ресурси, що нівелює потребу у залученні додаткових інвестицій та позикових ресурсів з метою збільшення обсягів виробництва.

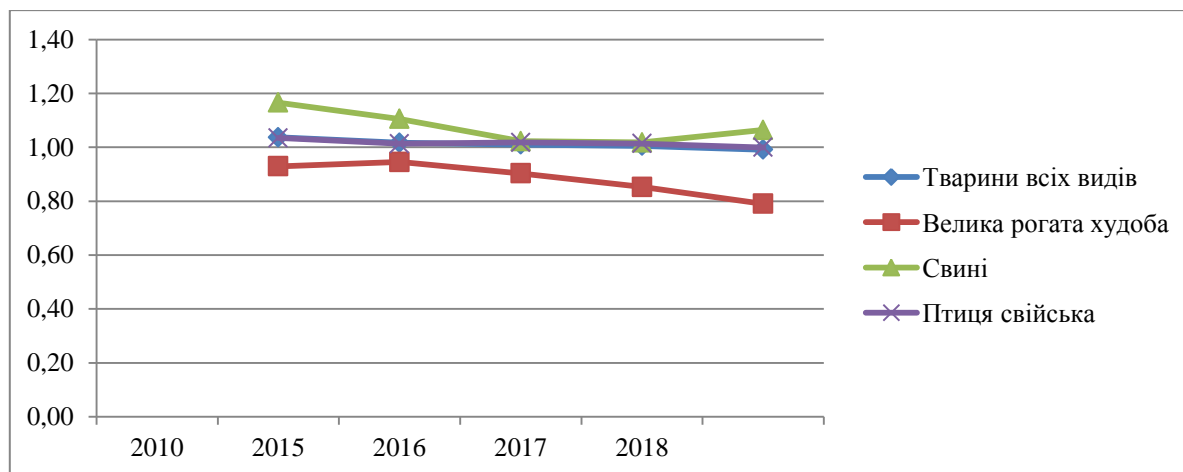
У структурі виробництва м'яса сільськогосподарськими підприємствами переважає птиця (89 % загального обсягу виробництва м'яса), на другому місці – свинина (7 %), на третьому – яловичина та телятина (4 %). Структура виробництва м'яса домогосподарствами дещо відрізняється: 46 % загального обсягу виробництва м'яса становить свинина, на другому місці – м'ясо птиці (28 %), на третьому – яловичина та телятина (22 %). На виробництво кролятини, баранини, козлятини та конини припадає близько 4 % загального обсягу виробництва м'яса господарствами населення.

Протягом досліджуваного періоду має місце динаміка зростання обсягів виробництва молока: за сільськогосподарськими підприємствами зростання становить 11,83 %, за фермерськими господарствами – 17,31 %. Незважаючи на те, що господарствами населення виробляється 43 % валової молочної продукції, за 2013–2017 рр. обсяг виробництва скоротився на 14,83 % [12]. Це пояснюється тим, що м'ясне скотарство та птахівництво характеризуються швидшою оборотністю капіталу та, як наслідок, меншим терміном окупності вкладених ресурсів порівняно з діяльністю з вирощування птиці та худоби для отримання яєць і молока, що робить його більш вигідним для підприємницьких структур.

Для забезпечення інтенсивного розвитку ринку м'яса важливого значення набуває збалансування обсягів виробництва та реалізації продукції, з перспективою перевищення числового значення першого над останнім. Це сприяє нарощуванню живої маси сільськогосподарських тварин та формуванню ресурсів для їх подальшого відтворення.

Інтенсивність вирощування худоби та птиці характеризується співвідношенням обсягу вирощених сільськогосподарських тварин до їх маси, реалізованої на забій. При інтенсивному господарюванні значення показника перевищує 1 [15] (рисунок 3).

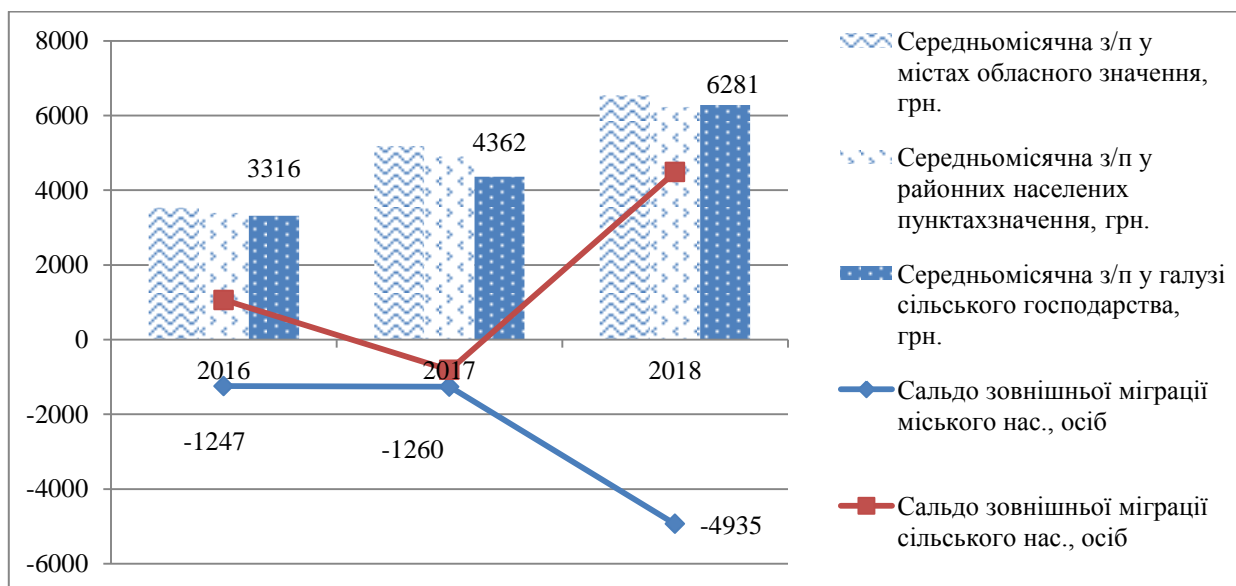
Інтенсивність вирощування сільськогосподарських тварин у Черкаському регіоні за період 2010–2018 рр. скорочується, до того ж, за 2018 р. обсяг реалізованих на забій тварин перевищив значення фактично одержаного приросту худоби та птиці на 3,6 тис. т, або 1 %. Тобто продукція на ринок надходить постійно, що створює враження задоволення попиту споживачів у межах їх платіжної спроможності, однак, м'ясні ресурси не відтворюються. Як наслідок поголів'я худоби скорочується, особливо молодняку (станом на кінець 2018 р. питома вага одержаного приплоду молодняку у загальній вазі тварин становила: 9,3% серед великої рогатої худоби, 1,4 % серед свиней та 1,6 % серед свійської птиці) [12].

Рисунок 3 – Динаміка інтенсивності вирощування сільськогосподарських тварин у Черкаській області за 2010–2018 рр., пункти

Джерело: складено автором за даними [12]

Кадрово-виробнича складова економічного розвитку сільськогосподарської галузі регіону характеризується, перш за все, кадровим потенціалом відповідного регіону. Варто зазначити, що під впливом низки дестимулюючих факторів у сільській місцевості набувають поширення міграційні процеси, що погіршує стан кадрового забезпечення. Основним стримуючим чинником залишається нестача робочих місць і низький рівень оплати праці. Так, на початок 2019 р. середньомісячна заробітна плата працівників районів Черкаської області становила 6231 грн., що на 5 % менше порівняно з оплатою праці у містах обласного значення (рисунок 4).

Рисунок 4 – Динаміка рівня оплати праці та міграції населення за типом поселень у Черкаській області за 2016–2018 рр.

Джерело: складено автором за даними [16; 17; 18; 19]

За досліджуваній період спостерігається стійка тенденція до зростання негативного значення сальдо зовнішньої міграції міського населення (з 1247 осіб у 2016 р. до 4935 осіб у 2018 р). Головним чином, це пояснюється міжрегіональною міграцією до інших регіонів з більш високим рівнем оплати праці (зокрема до Києва) [16].

У 2016 та 2018 рр. кількість приїжджих до черкаських сіл перевищувала кількість тих, котрі виїхали до інших регіонів України та держав. При цьому, простежується чітка взаємозалежність між

рівнем диференціації оплати праці серед працівників сільського господарства та середньозваженої зарплати у районних населених пунктах: у разі перевищення рівня останнього, простежується негативне міграційне сальдо у сільській місцевості. Тобто сільські мешканці, зокрема, які мають середню та вищу освіту, їдуть із сільських територій з метою працевлаштування на більш оплачувану роботу, що означає втрату основи інтелектуального потенціалу селами. Зокрема, у 2018 р. середньомісячна заробітна плата у галузі сільського господарства у Черкаській області становила 5907 грн., що на 3 % більше проти середнього значення по Україні та на 0,3 % – проти рівня Київської області [20].

Темп приросту величини середньомісячної заробітної плати у галузі сільського господарства (на 89,4 % за 2016–2018 рр.), який перевищує приріст у цілому по області (відповідно, на 79,8 %), сигналізує не про покращення економічних показників у галузі, а є наслідком збільшення розміру мінімальної заробітної плати при зменшенні чисельності працівників (за I квартал 2019 р. чисельність відповідної категорії працівників області зменшилася на 8,4 % порівняно з аналогічним періодом 2017 р.) [21]. Зважаючи на те, що рівень оплати праці у сільському господарстві є нижчим порівняно з середньою заробітною платою у містах Черкаського регіону, мотиваційний ефект від проживання та праці на селі є недостатнім.

Висновки. Отже, Черкаський регіон володіє перспективами для економічного розвитку сільського господарства, зокрема, за рахунок високої якості ґрунтів, значних площ оброблюваних земель та сприятливих кліматичних умов. У результаті дослідження було виявлено, що у вирощуванні сільськогосподарських культур за категоріями господарств у Черкаському регіоні ситуація є наступною: 76,8% загального обсягу рослинництва є результатом господарської діяльності підприємств, а майже чверть продукції вирощується сільськими домогосподарствами. Це досить суттєві показники, котрі характеризують господарства населення регіону як важливих учасників сільськогосподарського сектору економіки у галузі рослинництва. По-перше, ця ситуація зумовлена необхідністю залучення значного обсягу людської праці, зокрема, у вирощуванні овочевих, плодкових та ягідних культур. З одного боку, це створює додаткові витрати на оплату найманої праці, а з другого – продуктивність праці у господарствах населення є вищою порівняно з сільськогосподарськими підприємствами завдяки реалізації першими особистого інтересу у реалізації раціонального та ефективного виробничого процесу. По-друге, нестача робочих місць та надлишок робочої сили у сільських місцевостях перетворюють натуральне виробництво сільгоспродукції на особистих ділянках на джерело отримання доходів. По-третє, сільські домогосподарства мають конкурентну перевагу перед суб'єктами підприємництва за рахунок спроможності реалізовувати продукцію за відносно нижчими ринковими цінами.

На противагу, галузь тваринництва є менш привабливою для господарств населення, які не мають необхідного технічного, фінансового та інформаційного забезпечення. Сільськогосподарські підприємці також виявляють низьку зацікавленість у здійсненні діяльності, пов'язаної з тваринництвом, через високий рівень фінансових та матеріальних затрат, у результаті чого відбувається скорочення чисельності поголів'я худоби у їх користуванні. Перспективами подальших наукових досліджень з цієї проблематики є вивчення впливу державних інструментів на функціонування сільськогосподарської галузі регіону.

Список використаної літератури

1. Березіна Л. М. Особливості сільськогосподарського виробництва: вплив на ефективність функціонування підприємств галузі. *Культура народів Причорномор'я*. 2013. № 258. С. 21–24.
2. Кількість сільськогосподарських підприємств і площа сільськогосподарських угідь у їхньому користуванні: стат. зб. / Держ. служба статистики України. Київ, 2017. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/sg/ksgp/ksgp_u/ksgp_11_2017u.htm.
3. Сільське господарство Черкащини: стат. зб. 2018 / за ред. В. П. Приймак; Головне упр. статистики у Черкас. обл. Черкаси, 2018. URL: <http://www.ck.ukrstat.gov.ua/?p=zbirniki>.
4. Посівні площі сільськогосподарських культур під урожай: стат. зб. 2017 / за ред. О. М. Прокопенко; Держ. служба статистики України. Київ, 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm.
5. Основні сільськогосподарські характеристики домогосподарств: стат. зб. 2017 / за ред. О. М. Прокопенко; Держ. служба статистики України. Київ, 2017. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm.

6. Сільське господарство України: стат. зб. 2018 / за ред. О. М. Прокопенко; Держ. служба статистики України. Київ, 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm.
7. Виробництво сільськогосподарських культур за категоріями господарств: стат. зб. 2018 / за ред. В. П. Приймак; Головне упр. статистики у Черкас. обл. Черкаси, 2018. URL: http://www.ck.ukrstat.gov.ua/source/arch/2018/vurobsg_kat_1810.pdf.
8. Капітальні інвестиції в Україні: стат. зб. 2018 / за ред. О. М. Прокопенко; Держ. служба статистики України. Київ, 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm.
9. Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві: стат. зб. 2017 / за ред. О. М. Прокопенко; Держ. служба статистики України. Київ, 2017. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/cg.htm.
10. Ішук С. М. Машинно-тракторний парк сільськогосподарських підприємств: стан та використання. *Вісник ЖНАЕУ*. 2011. № 1, т. 2. С. 143–150.
11. Рослиництво України: стат. зб. 2018 / за ред. О. М. Прокопенко; Держ. служба статистики України. Київ, 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/04/zb_gosl_2018.pdf.
12. Тваринництво України: стат. зб. 2018 / за ред. О. М. Прокопенко; Держ. служба статистики України. Київ, 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/05/zb_tu2018.pdf.
13. Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами: ст. бюл. 2017 / за ред. О. М. Прокопенко; Держ. служба статистики України. Київ, 2017. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm.
14. Розподіл постійного населення України за статтю та віком: ст. бюл. 2019 / за ред. М. Б. Тімоніна; Держ. служба статистики України. Київ, 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_gpnu2018x1.pdf.
15. Методика проведення розрахунків основних показників обсягів виробництва продукції тваринництва у господарствах усіх категорій / Держ. служба статистики України. URL: http://ukrstat.org/uk/metod_polog/metod_doc/2008/270/metod.htm.
16. Середньомісячна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності / Головне упр. статистики у Черкас. обл. Черкаси, 2018. URL: http://www.ck.ukrstat.gov.ua/source/arch/2018/dinam_zp_vid_17.pdf.
17. Міграційний рух населення / Держ. служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/ds/mr/mr_u/mr1216_u.html.
18. Адміністративно-територіальний устрій та чисельність наявного населення Черкаської області: стат. зб. 2017 / за ред. М. Г. Литвин; Головне упр. статистики у Черкас. обл. Черкаси, 2018. URL: http://www.ck.ukrstat.gov.ua/source/arch/2017/zb_adm_ter_ystrij_16.pdf.
19. Кількість, відпрацьований час та середньомісячна заробітна плата штатних працівників по містах і районах / Головне упр. статистики у Черкас. обл. Черкаси, 2018. URL: http://www.ck.ukrstat.gov.ua/source/arch/2018/kp_rch_zp_kv_181.pdf.
20. Середньомісячна заробітна плата у сільському господарстві по регіонах за квартал / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
21. Середня кількість працівників сільського господарства по регіонах за квартал / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

References

1. Berezina, L. M. (2013). Features of agricultural production: influence on the efficiency of enterprises functioning of the industry. *Kultura narodov Prichernomoria*, no 258, pp. 21–24 [in Ukrainian].
2. Number of agricultural enterprises and area of agricultural land in their use (2017). State Statistics Service of Ukraine. Kyiv. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/sg/ksgp/ksgp_u/ksgp_11_2017u.htm.
3. Agriculture of Cherkasy region (2018). Main Department of Statistics in Cherkasy region. Cherkasy. Available at: <http://www.ck.ukrstat.gov.ua/?p=zbirniki>.
4. The acreage of crops harvested (2018). State Statistics Service of Ukraine. Kyiv. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm.
5. Basic agricultural characteristics of households (2017). State Statistics Service of Ukraine. Kyiv. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm.
6. Agriculture of Ukraine (2018). State Statistics Service of Ukraine. Kyiv. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm.
7. Production of crops by categories of farms (2018). Main Department of Statistics in Cherkasy region. Cherkasy. Available at: http://www.ck.ukrstat.gov.ua/source/arch/2018/vurobsg_kat_1810.pdf.
8. Capital investment in Ukraine (2018). State Statistics Service of Ukraine. Kyiv. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm.
9. Availability of machinery and energy facilities in agriculture (2017). State Statistics Service of Ukraine. Kyiv. Available at: https://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/cg.htm.

10. Ishchuk, S. M. (2011). Machine-tractor park of agricultural enterprises: condition and use. *Visnyk ZhNAEU*, no. 1 (2), pp. 143–150 [in Ukrainian].
11. Vegetation of Ukraine (2019). State Statistics Service of Ukraine. Kyiv. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/04/zb_rosl_2018.pdf.
12. Livestock of Ukraine (2019). State Statistics Service of Ukraine. Kyiv. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/05/zb_tu2018.pdf.
13. Sales of goods by agricultural enterprises (2017). State Statistics Service of Ukraine. Kyiv. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm.
14. Distribution of permanent population of Ukraine by gender and age (2019). State Statistics Service of Ukraine. Kyiv. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_rpnu2018x1.pdf.
15. The methodology for calculating the main indicators of livestock goods in farms of all categories (2019). State Statistics Service of Ukraine. Kyiv. Available at: http://ukrstat.org/uk/metod_polog/metod_doc/2008/270/metod.htm.
16. Average monthly salary of full-time employees by types of economic activities (2018). Main Department of Statistics in Cherkasy region. Cherkasy. Available at: http://www.ck.ukrstat.gov.ua/source/arch/2018/dinam_zp_vid_17.pdf.
17. Migration movement of population (2016). State Statistics Service of Ukraine. Kyiv. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/ds/mr/mr_u/mr1216_u.html.
18. Administrative and territorial structure and population of Cherkasy region (2017). Main Department of Statistics in Cherkasy region. Cherkasy. Available at: http://www.ck.ukrstat.gov.ua/source/arch/2017/zb_adm_ter_ystrij_16.pdf.
19. Number, hours worked and average monthly wage of full-time employees in cities and districts (2018). Main Department of Statistics in Cherkasy region. Cherkasy. Available at: http://www.ck.ukrstat.gov.ua/source/arch/2018/kp_rch_zp_kv_181.pdf.
20. Average monthly wage in agriculture by region for the quarter. State Statistics Service of Ukraine. Kyiv. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
21. Average number of agricultural workers in the regions for the quarter. State Statistics Service of Ukraine. Kyiv. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

T. P. Potapenko

ANALYSIS OF TRENDS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL INDUSTRY OF CHERKASY REGION BY BUSINESS ENTITIES

Introduction. Ensuring the economically rational use of the potential of agriculture in the region in the variability of the domestic socio-economic environment requires a thorough study of all components of the potential and their implementation at the level of enterprises and rural households.

Problem. For successful economic development of agriculture, it is very important to clearly outline its components of the analysis of the level of economic development of the agricultural sector of the region, the factors influencing this development.

Purpose: to study the peculiarities of agricultural economic development, in particular agricultural enterprises and households of Cherkasy region, in the context of crop and livestock industries in such main areas as: land, technical, technological and workforce-production components.

The presentation of the material of the article. The article shows that despite the small share of land used by households, they produce about 27 % of crop production in the region. Households produce products to meet their own consumer needs and further sales, production is moving to a qualitatively new stage. Due to low mechanized production process in private rural households with a high proportion of manual labor, the productivity of agricultural enterprises is comparatively higher. However, the number of agricultural machinery available for use in the region is declining annually, indicating a decrease of production equipment level. The reason for low interest of entrepreneurs in economic activities in the field of animal husbandry and, consequently, a significant reduction in the number of livestock consists in a significant amount of financial and material costs. In order to ensure the intensive development of meat market, it is important to balance production and sales. The intensity of growing farm animals in Cherkasy region is declining. Under the influence of a number of disincentives in rural areas, migration processes are becoming more widespread, which worsens the human resources situation. The lack of jobs and low wages remain the main constraint.

Results and its discussion. *It has been determined that Cherkasy region has prospects for economic development of agriculture due to high quality of soils, large areas of arable land and favorable climatic conditions.*

Conclusions. *It has been found that in cultivation of crops by category of Cherkasy region farms almost a quarter of production is grown by rural households, which characterizes the households of the region as important participants in agricultural sector of economy. Livestock farming is less common among households which don't have the necessary technical, financial and information support.*

Keywords: *enterprise; households; economic development; agriculture; region.*

Стаття надійшла до редакції 10.02.2020

DOI 10.24025/2306-4420.0.56.2020.202025

Потапенко Т. П., к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки та управління, Черкаський державний технологічний університет

ORCID 0000-0003-4936-3122

Potapenko T. P., Ph. D., associate professor, associate professor of economics and management department, Cherkasy State Technological University